

Matjaž Bizjak

Marginalije h genealogiji svobodnih gospodov Žovneških

BIZJAK Matjaž, dr., višji znanstveni sodelavec, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, matjaz@zrc-sazu.si

Marginalije h genealogiji svobodnih gospodov Žovneških

Zgodovinski časopis, Ljubljana 72/2018 (158), št. 3-4, str. 326–340, cit. 51

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Avtor na podlagi »novoodkrita« listine dopolnjuje genealoško podobo rodbine svobodnih gospodov Žovneških in korigira nekatera dognanja iz njihove zgodovine. Nova spoznanja se navezujejo predvsem na grofico Marjeto, vdovo po Leopoldu III. Žovneškem, za katero je doslej veljalo, da je pripadala rodbini vovbrških grofov in bila pozneje poročena z grofom Ulrikom IV. Pfannberškim. Prispevek izpodbija identičnost Vovbrško-Pfannberške grofice Marjete z istoimensko Leopoldovo soprogo, ki je bila po njegovi smrti poročena s Hugom iz Teufna, nekaj časa vršilec funkcije glavarja Posavinja.

Ključne besede: Žovneški, listine, genealogija, Marjeta Žovneška

BIZJAK Matjaž, PhD, Research Fellow, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Milko Kos Historical Institute; SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, matjaz@zrc-sazu.si

Marginalia on the Genealogy of the Free Lords of Žovnek

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 72/2018 (158), No. 3-4, pp. 326–340, 51 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

Based on a “newly discovered” deed, the author complemented the genealogy of the free lords of Žovnek and revised some findings relating to their history. New findings refer mostly to Countess Margaret, the widow of Leopold III of Žovnek, who was thus far believed to have been a member of the Counts of Heunburg and later on married Count Ulrich IV of Pfannberg. The article refutes the identity of the Countess Margaret of Heunburg-Pfannberg as Leopold’s eponymous wife, who was after her husband’s death married to Hugo of Teufen, who for a while acted as governor of Posavinje.

Key words: the free lords of Žovnek, deeds, genealogy, Margaret of Žovnek

Povod za pričujoči prispevek je dalo »odkritje« »nove« žovneške listine. Obe v narekovajih zapisani oznaki je treba jemati relativno; listina se namreč že več kot 70 let nahaja v javni arhivski ustanovi¹ in je bila celo dokazano dokumentirana v historiografiji. Pa vendar je v smislu interpretacije ostala neizkoriščena, zaradi necitiranja pa tudi povsem spregledana s strani zainteresirane raziskovalne srenje. Gre za listino, ki jo je dne 17. marca 1302 izstavila grofica Marjeta Žovneška skupaj s svojim možem Hugom iz Teufna v korist mekinjskega samostana z namenom, da v materialnem smislu preskrbi hčeri pokojnega Gebharda Žovneškega, Marjeto in Elizabeto, ki sta očitno vstopili v omenjeni samostan.

Listina že na prvi pogled vzbuja veliko zanimanje. Navaja namreč cel kup podatkov, ki dopolnjujejo dosedanje vedenje ali pa so z njim celo očitno v nasprotju. Grofica Marjeta »Žovneška«, ki jo poznamo kot »Marjeto, vdovo po Leopoldu III. Žovneškem« in jo historiografija prepozna kot hčer Ulrika III. Vovbrškega, pozneje poročeno z Ulrikom IV. Pfannberškim, je tu navedena kot žena Huga s Teufna. Omenjata se dve hčerki Gebharda III. Žovneškega, za katerega se domneva, da ni imel otrok. Obe hčerki nastopata kot rezidentki klariškega samostana v Mekinjah, kjer ne poznamo nobene predstavnice rodbine svobodnih Žovneških, in ne nazadnje, Marjeta podarja samostanu žovneško alodialno posest kot »svojo lastno«, čeprav velja, da se je že leta 1288 odpovedala vsej žovneški dediščini v korist Ulrika II.

Zakonske partnerice posameznih pripadnikov plemiških rodbin so klasična šibka točka visoko- in deloma tudi poznosrednjeveških genealogij. Svobodni gospodje Žovneški pri tem ne predstavljajo nobene izjeme. Prva v virih nedvoumno izpričana je šele žena Ulrika II. (1265–1316), Katarina Vovbrška. Žene njegovega očeta in stricev poznamo le po osebnih imenih, pri čemer so vsa sklepanja o njihovem izvoru na podlagi posesti in pojavljanja osebnih imen v posameznih rodbinah nekoliko vprašljiva.² Za ženo Konrada I. (1220–1255) vemo le, da je

¹ Listina je hranjena v dunajskem Allgemeines Verwaltungsarchiv v fondu Rodbinski arhiv Hohenwart. Za prijazno dovoljenje za raziskave na gradivu omenjenega fonda se iskreno zahvaljujem gospe Stephanie Wiesbauer-Hohenwart. Prav tako iskreno se zahvaljujem kolegu dr. Mihi Kosiju za izkazani interes in živahne konstruktivne debate v času nastajanja tega prispevka.

² Grofico Ano, ženo Ulrika I. Pirchegger na podlagi imena uvršča v rodovnik Sternberških, Gebhardovi ženi Elizabeti previdno (z vprašajem) pripisuje vovbrško poreklo, medtem ko se prav tako vovbrško poreklo po že stoletje in pol sprejetem mnenju pripisuje grofici Marjeti, Leopoldovi ženi (o tem podrobneje v nadaljevanju), Pirchegger, *Landesfürst und Adel*, str. 168.

pripadala rodbini grofov Pfannberških,³ medtem ko o ženah Gebharda I. in II. ne vemo nič gotovega. Razlog za to je seveda bolj poredko in skopo omenjanje (tudi plemiških) predstavnic nežnejšega spola v srednjeveških virih, iz zato vsaka nova listina, izstavljena s strani katere izmed njih predstavlja potencialno bogat vir tovrstnih informacij.

Provenienca listine

Kako je listina prišla v sklop rodbinskega arhiva Hohenwart, ni povsem jasno. Po izstavitvi je bila – povsem samoumevno – hranjena v samostanu v Mekinjah. O tem neizpodbitno priča zapis na hrbtni strani dokumenta, t. i. dorzalna notica. Zapis v gotski kurzivi 15. stoletja se glasi: *nach zwain frawen vj hueben vnd iij weingarten*, oz. v prevodu: »po dveh ženskah pet hub in pol ter trije vinogradi«. Notico je nedvomno treba razumeti v smislu, da je samostanu po smrti dveh tamkajšnjih nun pripadla navedena posest, ki je obema pokojnicama v času njunega bivanja v Mekinjah omogočala preživljanje. Zapis se po dikciji, v nekaterih primerih pa tudi po pisavi povsem sklada z zapisi na podobnih listinah, ki so danes ohranjene v sklopu arhiva mekinjskega samostana.⁴ Ta, zgodnejša serija dorzalnih notic je v mekinjskem arhivu zaradi preglednosti nad listinskim gradivom nastala nekje v 15. stoletju. Ostale mekinjske listine imajo na hrbtu še več mlajših zapisov, ki so nastali ob poznejših večkratnih (pre)urejanjih gradiva, o katerih pa na obravnavani listini ni sledu. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da je dokument zapustil mekinjski arhiv morda že v 15., vsekakor pa v 16. stoletju. Vzrok je najverjetneje odtujitev zemljiške posesti, na katero se nanaša. Nune so jo v težnji po arondaciji očitno prodale ali pa zamenjale za kako bliže ležečo. Povsem možno je, da je po tej poti – neposredno ali posredno – prišla v sklop arhiva Hohenwart, vendar v danes ohranjenih virih tega ni mogoče potrditi.⁵ Listina bi po drugi strani lahko prišla v rodbinski arhiv tudi v okviru zbirateljskih prizadevanj katerega od Hohenwartov; vemo namreč, da se je Franc Erazem (1650–1714) ukvarjal z genealoškimi raziskavami, grof Franc Jožef Hanibal (1771–1844) pa je ljubljanskemu deželnemu muzeju podaril blizu 200 različnih srednjeveških listin.⁶

Hranjenje v Hohenwartovem rodbinskem arhivu, ki je šele v letih 1935–1942 prišel na današnje lokacijo AVA,⁷ je tudi razlog, da listina ni bila upoštevana pri raziskavah rodbine Žovneško-Celjskih, ki so bile od sredine 19. stoletja dalje dokaj popularne v avstrijski in slovenski historiografiji.⁸ Kolikor je meni znano, se

³ Pirchegger, *Landesfürst und Adel*, str. 167.

⁴ Fond listin samostana Mekinje je danes hranjen v sklopu Zbirke listin ljubljanskega Arhiva Republike Slovenije (ARS AS 1063), kamor je bi v osemdesetih letih prejšnjega stoletja vrnjen iz dunajskega Državnega arhiva (HHStA).

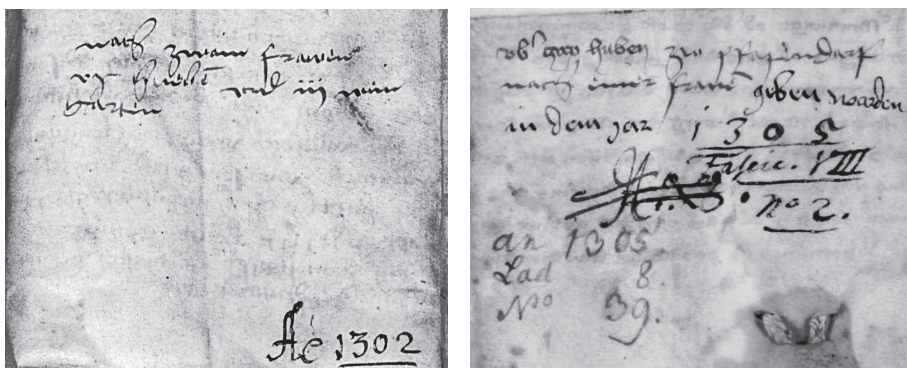
⁵ Omenjena posest ni predmet dokumentiranih prodaj ali posestnih menjav med 14. in 17. stoletjem, Hančič, *Klarise*, str. 265–274.

⁶ SBL 1, str. 331; *Vodnik ARS* 3, str. 415.

⁷ *Röhsner; Archive adeliger Familien*, str. 278.

⁸ Navajam samo nekatere (izčrpna bibliografija do srede sedemdesetih let prejšnjega sto-

v zgodovinski literaturi listina pojavlja zgolj enkrat, in še to gre za zelo obrobno omembo v rodovniku celjskih grofov, ki ga je leta 1991 objavila Christiane Thomas. V njem je žena Leopolda Žovneškega navedena kot: »Gräfin Margarete Heunburg, 1302 noch ‚Gräfin‘ von Sanegg, nach 1302 2. Ehe mit Ulrich Graf Pfannberg«.⁹ Ta zapis je lahko nastal le ob poznavanju obravnavane listine, saj tako kombiniranega opisa ne bi bilo mogoče sestaviti zgolj na podlagi doslej znanih virov. Ker je bilo težišče raziskav Thomasove na poznejši zgodovini celjskih grofov, do temeljite obravnave listine takrat ni prišlo.

Slika 1. Dorsalni notici na obravnavani listini iz 1302 (levo): **nach zwain frawen vj hueben vnd iij weingarten** in listini iz mekinjskega arhiva iz 1305 (desno): **zw Pfafendorf nach einer frawen**; v zadnjem primeru je transkribiran samo del notice, ki je glede na dikcijo in pisavo sočasen ter iste provenience kot notica na levi.

Fig. 1: Dorsal notes on the document at hand from 1302 (left):

nach zwain frawen vj hueben vnd iij weingarten and the document from 1305 from the Meckinje archives (right): **zw Pfafendorf nach einer frawen**; the latter contains solely a partial transcription of the note, which is in terms of diction and script contemporaneous with and of the same provenience as that on the left.

Vsebinska obravnava

Izstaviteljica se v listini intitulira kot: *wier greuin Margret von Seunek mit samt vnserem wierte heren Haugen von Teufen*. Oznaka je na videz konfuzna, saj vemo, da so bili Žovneški do leta 1341 po rangu svobodni gospodje, ne pa grofje. Marjeta bi bila tako lahko grofica kvečjemu po rojstvu, Žovneška pa po poroki, pri čemer bi moral biti njen žovneški mož v času izstavitve dokumenta že pokojen, saj se v tej funkciji

letja v: Dopsch, *Die Grafen von Cilli*, str. 9–12); Froelich, *Genealogia Sounekiorum*; Tangl, *Die Freien von Suneck*; Kroner, *Die Freien von Saneck*; Pirchegger, *Die Grafen von Cilli*; Orožen, *Zgodovina Celja in Okolice*; Dopsch, *Die Grafen von Cilli*; idem, *Die Freien von Sannegg*; Kos, CKL; idem, *Diplomatični diskurz*; Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*.

⁹ Thomas, *Die Grafen von Cilli*. Razstavni pano in izroček na razstavi *Spuren europaischer Geschichte. Spittal 800. 1191–1991*, dokumentiran v istoimenskem razstavnem katalogu, str. 284.

omenja nekdo drug. Takšni definiciji do podrobnosti ustreza Marjeta, žena Leopolda III. Žovneškega, ki je bila doslej poznana iz treh listin iz let 1286–1288. Vse tri je izstavila po moževi smrti kot *comitissa Margareta relict(a) (quondam) domini Leupoldi (liberi) de Sevnek*. Prvi dve iz leta 1286 se nanašata na donacijo gornjegrajskemu samostanu za dušni mir pokojnega moža. Opatu Janezu in menihom je prepustila Leopoldov delež patronata nad župnijo Braslovče, dvor v Rakovljah in več desetini v okolici Žovneka.¹⁰ Tretja listina z dne 23. marca 1288 ureja rodbinsko-nasledstvene zadeve, in sicer se je z njo Marjeta v korist sinu svojega svaka Ulriku II. Žovneškemu v zameno za dosmrtno oskrbo odpovedala rodbinski posesti, gradovom Žovnek, Šenek, Ojstrica in Libenštajn ter s tem (navidezno) dokončno izstopila iz žovneške rodbinske politike.¹¹ Dosedanja historiografija je v tej Marjeti običajno videla hčer Ulrika II. Vovbrškega. Pri tem se ni mogla opreti na narativne vire; Janez Vetrinjski sicer omenja rodbinske povezave med Vovbrškimi, Pffannberškimi in Žovneškimi, vendar o tej konkretni molči.¹² Tezo je prvi obširneje zagovarjal Karlmann Tangl v letih 1860–1861¹³ na podlagi skope navedbe Eduarda Mellyja,¹⁴ ki ga moramo torej imeti za njenega avtorja. Tanglovo mnenje je dodatno utemeljil Franz Krones,¹⁵ pozneje pa so ga sprejeli domala vsi, ki so se z Žovneškimi ukvarjali za njim.¹⁶ Tangl in Krones sta svoji argumentaciji gradila na precej opazni vlogi, ki sta jo grofa Ulrik Vovbrški in Ulrik Pffannberški imela pri izstavitvi Marjetine odpovedne listine Ulriku Žovneškemu marca 1288. Oba sta omenjeno listino sopečatila in bila med pričami navedena na prvih dveh mestih. Če je torej Marjeta pripadala rodbini Vovbrških, potem je k sopečatenju pritegnila svojega očeta in svojega bodočega moža, saj je znano, da se je še istega leta poročila z Ulrikom Pffannberškim.¹⁷ Vendar pa bode v oči dejstvo, da tako močne sorodstvene vezi v dokumentu niso posebej naglašene, kar je v tovrstnih listinah skoraj da pravilo. Če bi torej Marjeta za sopečatenje dokumenta prosila svojega očeta, bi oznako *noster pater* oz. kaj podobnega upravičeno pričakovali v listini. Po drugi strani se zdi prisotnost bodočega moža – zakon med Marjeto Vovbrško in Ulrikom Pffannberškim je kot golo dejstvo dokumentiran le slab mesec po izstavitvi te listine,¹⁸ kar pomeni, da je bila poroka v tem času prej ko ne dogovorjena – v konstelaciji s svojim bodočim tastom pri urejanju tako rekoč tuje dediščine morda le nekoliko preveč vsiljivo. Precej lažje si na tem mestu oba grofa

¹⁰ CKL, št. 52 in 53, str. 73–76.

¹¹ CKL, št. 57, str. 79–82.

¹² Na podlagi njegovih navedb je mogoče sklepati na zakona Katarine Vovbrške z Ulrikom II. Žovneškim in Marjete Vovbrške z Ulrikom IV. Pffannberškim, ne pa tudi na njen predhodni zakon z Leopoldom III. Žovneškim. Johann, *Buch gewisser Geschichten*, str. 52; cf. Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*, str. 34–35, 197.

¹³ Tangl, *Die Freien von Suneck* (MHVSt 11), str. 189; Idem, *Die Grafen von Heunburg*, str. 293–295.

¹⁴ Melly, *Beiträge zur Siegelkunde*, str. 235.

¹⁵ Krones, *Die Freien von Saneck*, str. 41–42.

¹⁶ Mdr.: Dopsch, *Die Grafen von Cilli*, priloženi rodovnik; Jaksch, *Geschichte Kärntens* II, str. 142; Pirchegger, *Landesfürst und Adel*, str. 168. Orožen, *Zgodovina Celja in Okolice*, str. 136; Kos, *Diplomatični diskurz*, str. 157.

¹⁷ Tangl, *Die Grafen von Heunburg*, str. 294.

¹⁸ Ibid.

predstavljamo kot dva nekoliko bolj nevtralna predstavnika vrhnjega sloja regionalnega plemstva. Tretji in obenem najmočnejši protidokaz omenjeni tezi pa prinaša v tem prispevku obravnavana listina, kjer se domnevno vovbrška Marjeta leta 1302 omenja kot žena Huga s Teufna. Dejstvo, da Pfannberško-Vovbrškemu zakonskemu paru v virih lahko sledimo od leta 1288 tja do 1306,¹⁹ je neizpodbiten dokaz za to, da grofica Marjeta, vdova po Leopoldu Žovneškem in grofica Marjeta Vovbrška, poročena Pfannberg, nista identični.

Kot že rečeno, se Marjeta Vovbrška prvič pojavi v pisnem viru aprila 1288 kot žena Ulrika Pfannberškega. Glede na to, da sta se njena starša poročila konec leta 1270 ali na začetku 1271, je bila takrat stara kvečjemu 17 let.²⁰ To sicer teoretično ne izključuje možnosti, da bi bila že nekaj let pred tem poročena in na hitro ovdovela z Leopoldom Žovneškim, ne govori pa posebno močno v prid takšni tezi. Na več listinah se je ohranil njen pečat z napisom: + S. MARGARETE . COMITISSE . DE . PHANBERCH, na katerem je upodobljena v sedečem položaju, v levi roki drži ščit s pfannberškim grbom, v desni pa čelado z gosto perjanico, tipičnim vovbrškim šlemnim okrasjem.²¹ Za razliko od tega, običajnega koncepta pečatne zasnove ženskih plemiških pečatov v poznem srednjem veku, tj. vključevanje grbovnihih elementov izvorne in primožene rodbine, zasledimo na pečatih grofice Marjete »Žovneške« drugaćen princip. Na listini iz leta 1302 visi njen pečat z napisom + S. MARGARETE . COMITISSE . DE . TYUPHEN in s podobo, ki jo je prevzela po svojem možu, Hugu s Teufna. Pečatno polje izpolnjuje frontalna podoba laboda z razprtimi perutmi in z glavo, obrnjeno v desno.²² Identičen motiv najdemo na Hugovem pečatu, le da je tu labod upodobljen na ščitu. Po isti logiki je bil izdelan pečat, ki je najverjetneje visel na Marjetini odpovedni listini iz marca 1288; Melly je namreč v štiridesetih letih 19. stoletja na neki listini iz leta 1288 v Arhivu Dvorne komore na Dunaju dokumentiral pečat z napisom: S. DNE. MARGARETE . DE . SEVNEK, s podobo žovneškega grba na trikotnem ščitu.²³

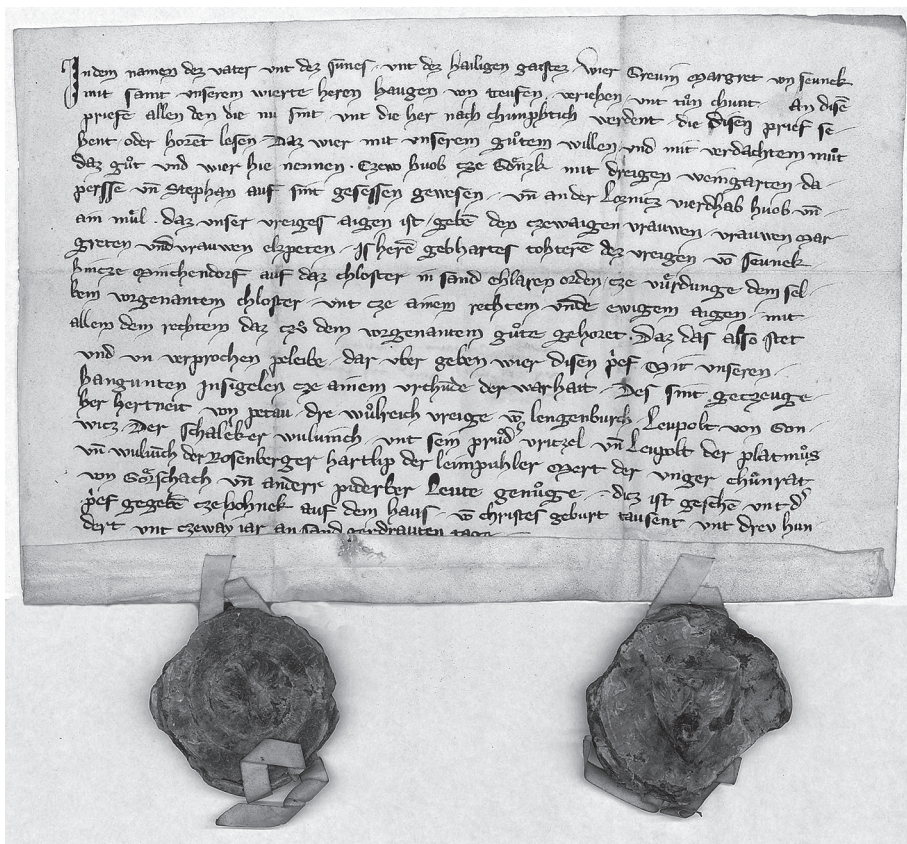
¹⁹ 1288–V–2 (Tangl, *Die Grafen von Pfannberg*, str. 177), 1289–II–20 (ibid., str. 177; Wiessner, MHDC VI, št. 124), 1294–VII–5 (Tangl, *Die Grafen von Pfannberg*, str. 178), 1294–XII–17 (ibid., str. 178), 1295–V–29 (ibid., str. 178), 1298 (ibid., str. 179), 1301–VIII–15 (ibid., str. 180), 1300–X–6 (Wiessner, MHDC VII, št. 56), 1301–X–16 (ibid., št. 109), 1302–VI–24 (ibid., št. 138), 1304–II–3 (Tangl, *Die Grafen von Pfannberg*, str. 181), 1305–IX–24 (Wiessner, MHDC VII, št. 303), 1305–XII–14 (ibid., št. 314), 1306–VII–7 (Tangl, *Die Grafen von Pfannberg*, str. 181).

²⁰ Tangl, *Die Grafen von Heunburg*, str. 177.

²¹ Pečat je ohranjen na listini HHStA, AUR 1302–VI–24, pa tudi na neki listini iz leta 1301, ki jo navaja Melly, *Beiträge zur Siegelkunde*, str. 237. Glede izpovednosti šlemnega okrasja, ki se je sredi 13. stoletja ustalilo v okviru rodbinske heraldične prezentacije, glej Scheibelreiter, *Wappenbild und Verwandtschaftsgeflecht*, str. 140.

²² Pečat na tej listini je nekoliko poškodovan. Lepše, čeprav tudi ne popolno, ohranjen visi na Marjetini listini z dne 20. maja 1311 (HHStA, AUR). Cf. Kosi, *Dežela, ki je ni bilo*, str. 550.

²³ Mely, *Beiträge zur Siegelkunde*, str. 235. Danes se ta listina (na kateri pa zadavnega pečata ni več), nahaja v Arhivu Republike Slovenije, kamor je bila vrnjena iz HHStA v okviru arhivske restitucije v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Povsem možno je, da gre za isto listino, saj so leta 1851, torej nekaj let po Mellyjevi raziskavi, iz Arhiva dvorne komore v HHStA prenesli več kot 8000 listin, od tega skoraj 6500 takih, ki so se nanašale na notranjeavstrijsko ozemlje. *Inventar des Wiener Hofkammerarchivs*, str. 174.

Slika 2. Listina grofice Marjete »Žovneške« z dne 17. marca 1302, ÖStA, AVA, Familienarchiv Hohenwart, Karton 20, Nr. 64.

Fig. 2: Margaret "of Žovnek's" document dated to 17 March 1302, ÖStA, AVA, Familienarchiv Hohenwart, Karton 20, Nr. 64.

Drugače kot vovbrška grofica Marjeta se je Marjeta »Žovneška« na svojih pečatih predstavljala le z grbovnimi simboli svojega aktualnega moža.²⁴

Zakaj se je torej grofica Marjeta 16 let po smrti Leopolda in po poroki s Hugom iz Teufna še vedno naslavljala kot *greuin Margret von Seunek*? V teh okoliščinah se zdi edini tehten razlog, ki si ga lahko zamislimo, dejstvo, da je grofica imela omenjeni grad – ali celo žovneško gospostvo – v posesti oz. da je na njem rezidirala. Takšno domnevo, ki precej odstopa od dosedanje interpretacije, je treba podrobneje utemeljiti. Ključni za to utemeljitev sta že znana Marjetina odpovedna listina z dne 23. marca 1288 in dokument, ki ga je izstavil Ulrik II. Žovneški 22. aprila 1308.²⁵ Prva je bila doslej interpretirana na način, da so odpovedni pogoji v Ulrikovo korist (predaja gradov Žovnek, Šenek, Ojstrica in Libenštajn) stopili v veljavo takoj po izstavitvi, in

²⁴ Analogije za oba navedena principa najdemo pri številnih plemiških rodbinah obravnavanega obdobja. Glej Melly, *Beiträge zur Siegelkunde*, str. 233–248.

²⁵ Kos, CKL 80, str. 101–102.

je torej jedrni žovneški alodialni teritorij že tedaj prešel v posest Ulrika Žovneškega.²⁶ V skladu s prepričanjem, da se je ista Marjeta manj kot mesec zatem poročila z Ulrikom Pfannberškim, o tem ni moglo biti nobenega dvoma. Z odstranitvijo tega pogoja je odprta pot novi interpretaciji, ki v veliki meri temelji na omenjeni listini iz aprila 1308, s katero je Ulrik II. Žovneški predal svojo alodialno posest vojvodi Frideriku Habsburškemu in jo takoj nato prejel od njega v fevd. V njej Ulrik izrecno omenja, da gre na eni strani za podedovano lastnino in na drugi za posest, ki jo je *umb meine aygen guet von hern Haug von Tevffen und von seiner hausvrowen grefinne Margareten gehauft han*.²⁷ Že sam način zapisa, ki slednje postavlja na prvo mesto in podedovano posest navaja na drugem za prislovom *auch*, kaže na nezanemarljiv pomen tega dela posesti. Doslej so to, od Huga in njegove žene odkupljeno posest iskali na ozemlju Žalca in gospostva Žaženberg.²⁸ Takšna interpretacija bi bila mogoča samo v primeru, da bi pertinenčni formuli (*und swaz dar zu gehoret, verlehent und unverlehent, versuecht und unversuecht, gestiftet und ungestiftet, ze dorf, ze veld, swi es ez genant ist*) sledila formulacija: *mit leut und mit guet, daz ich ... von hern Haug von Tevffen ... gehauft han*. Le v tem primeru bi poleg pred tem omenjenimi štirimi gradovi lahko domnevali še dodatno posest, ki bi bila kupljena od Teufna. Vendar fraza *mit leut und mit gut* je – kot je razvidno iz številnih drugih listin tega časa²⁹ – brez dvoma še del pertinenčne formule. V tem primeru se obe pojasnili tako o nakupu kot tudi o dedovanju lahko nanašata samo na iste, že prej omenjene štiri gradove. Kaj pravzaprav pomeni ta nakup od Huga iz Teufna in njegove žene Marjete, razkriva določilo v Marjetini odpovedni listini iz leta 1288, ki ureja njeno dosmrtno oskrbo in ki mu doslej nihče ni posvečal večje pozornosti.³⁰ V njem si grofica Marjeta pridržuje pravico do proste odločitve o prepustitvi svoje rezidence Ulriku II., pri čemer ji je slednji dolžan tri mesece po prejemu sporočila o takšni odločitvi kot nadomestilo za gospostvo Žovnek izplačati 150 mark tedaj običajnega denarja.³¹ Do tega dejanja je očitno prišlo enkrat med letoma 1302, ko se Marjeta še imenuje po Žovneku in 1308, ko je z gradom že dokumentirano razpolagal Ulrik.

²⁶ Tangl, *Die Freien von Suneck* (MHVSt 11), str. 190–191; Krones, *Die Freien von Saneck*, str. 41–42; Orožen, *Zgodovina Celja II* (1927), str. 30; Idem, *Zgodovina Celja I* (1971), str. 131.

²⁷ Kos, CKL, št. 80, str. 101.

²⁸ Kosi, *Dežela, ki je ni bilo*, str. 549, op. 140, str. 550.

²⁹ Tu navajam zgolj nekaj časovno bližnjih žovneških listin iz let 1304–1318: Kos, CKL, št. 72, str. 92; št. 76, str. 96–97; št. 91, str. 108–109; št. 92, str. 110–111; Preinfalk-Bizjak, TKL I, št. 31, str. 84–85.

³⁰ Krones, ki sicer do podrobnosti povzema in razlaga določila te listine, jo je označil za *blosse Rechtförmlichkeit*; saj naj bi po njegovem mnenju z Marjetino poroko s Pfannberškim vsa listinska določila izgubila praktični pomen. Krones, *Die Freien von Saneck*, str. 41–42.

³¹ *Mutacio vero status et mansionis nostre cum affine nostro predicto in nostra tantum opzione et voluntate consistit, a quo quandocunque statum nostrum separare et dividere disposuerimus, idem Viricus a die, quo sibi voluntatem nostre separacionis ab eo patefecerimus, usque ad tres menses inclusive tenebitur dare et persolvere nobis in reconpensationem domini de Seunek et omnium sibi donatorum per nos ad idem dominium pertinencium prius et modo ut superius est expressum centum et quinquaginta marcas currentis monete, salvo eo, sim ipsum absque heredibus et uxore decedere contingeret, quod predictum sibi per nos donatum cum singulis pertinenciis dominium nostrum esse et ad nos spectare debeat pleno iure*. Kos, CKL, št. 57, str. 79–80.

Vloga Huga iz Teuffna pri tem nikakor ni zanemarljiva. Težko si je predstavljati, da bi Marjeta, čeprav grofovskega porekla, brez zaslonbe vplivnega moža lahko na daljši rok uspevala v burnem in surovem okolju plemiške rivalitete. Po drugi strani so bile (razmeroma) mlade vdove grofovskega porekla že zaradi svojega dragocenega »genetskega materiala« zelo iskane med ambicioznimi pripadniki za rang nižjega plemiškega sloja, pri Marjeti pa je bil poleg tega v igri še vsaj začasen nadzor nad pomembnimi savinjskimi gradovi. Poroka, do katere je prišlo enkrat med letoma 1288 in 1302, je torej obema prinašala določene koristi.

Identiteto Huga iz Teuffna, ki zgodovinarjem vedno znova povzroča preglavice,³² je v svoji, leta 1899 objavljeni, a žal prevečkrat prezrti, razpravi razkril Franz Krones; pred leti se je do istega dognanja neodvisno od njega dokopal tudi Miha Kosi. V skladu z njunimi ugotovitvami gre za pripadnika visokosvobodne plemiške rodbine Teufen/Tiefenstein, izvirajoče iz Švice (kanton Zürich).³³ Rodbina je okoli leta 1200 pripadala krogu pomembnejših negrofovskih plemiških rodbin med Baslom in Bodenskim jezerom, vendar je bila zaradi močne posestne raztresenosti v naslednjem stoletju podvržena teritorialnim pritiskom več deželnih gospodov. Predvsem konflikt s Habsburžani na območju Schwarzwalda je bil za rodbino usoden; v zadnjih dveh generacijah so se jim popolnoma podredili in integrirali v njihovo deželno gospostvo.³⁴ Hugo, točneje Hugo V. s Hohentüfna,³⁵ se je v za enkrat še nepojasnjenih okoliščinah, nedvomno pa pod okriljem Habsburžanov,³⁶ okoli leta 1300 preselil na Štajersko.³⁷ Že leta 1301 je sopečatil neko listino za kartuzijo Žiče,³⁸ leto pozneje pa je prišel s samostanom v spor zaradi nekih njiv. Vojvoda Rudolf III. Habsburški ga je kot svojega vazala opomnil, naj v zvezi s tem spoštuje odločbo sodišča, ki je bila izrečena v korist samostana.³⁹ Nekoliko pozneje, leta 1306, se omenja v funkciji glavarja v Posavinju (*havptman in dem Sevntal*),⁴⁰ kar se lepo sklada z znanimi (zgoraj opisanimi) dejstvi iz njegovega tedanjega – če lahko uporabim ta izraz – zasebnega življenja. Leta 1311 se že omenja kot mrtev, že drugič ovdovela Marjeta pa si je tedaj pri avstrijskem vojvodi Frideriku izposlovala dosmrtno posest rezidenčnega Vojnika (kjer je bila mdr. izdana obravnavana listina iz leta 1302) s priloženim gospostvom Sachsenwart in trgom Žalec.⁴¹

Še en dokaz za to, da je grofica Marjeta leta 1302 še vedno razpolagala z žovneško alodialno posestjo, je sam predmet obravnavane listine. Z njo je podelila

³² Običajno so ga enačili s Hugom s Taufersa (Tangl, *Die Freien von Suneck* (MHVSt 12), str. 59, Orožen, *Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 82; Ravnikar, *V primežu*, str. 289–290; Kos, *Blesk zlate krone*, str. 154, 254; idem, *Vitez in Grad*, str. 190, 395; idem, CKL, str. 108).

³³ Krones, *Der Herrenstand*, str. 112–113; Kosi, *Dežela, ki je ni bilo*, str. 549–551.

³⁴ Eugster, *Adelige Territorialpolitik*, str. 313–318.

³⁵ Takšni identifikaciji pripisuje največjo verjetnost Kläui, *Die Freiherrn von Tüfen*, str. 117, cf. rodovnik v isti razpravi med str. 106 in 107.

³⁶ V neki listini ga Rudolf II. Habsburški naslavlja kot *fidelis suus*. StLA, AUR 1639c.

³⁷ Kläui, *Die Freiherrn von Tüfen*, str. 117.

³⁸ StLA, AUR, 1620 (1301–IV–10).

³⁹ StLA, AUR, 1639c (1302–VI–19); Mlinarič, *Žička kartuzija*, str. 76.

⁴⁰ StLA, AUR 1687a (1306–III–8); Kos, CKL, št. 74, str. 93–95.

⁴¹ HHStA, AUR 1311–V–20.

dve hubi s tremi vinogradi v Konečniku pri Šaleku ter tri hube in pol in mlin v Ložnici mekinjskemu samostanu, kamor sta vstopili hčeri njenega bivšega svaka, Gebharda Žovneškega, in s tem poskrbela za njuno preživnino. Posest, ki jo je podelila samostanu, se izrecno navaja kot njena prosta lastnina, torej alod, povsem jasno pa je, da je spadala v okvir žovneškega alodialnega gospostva. S posestjo v tem prostoru, v okolici Žalca ob Ložnici, so leta 1262, denimo, dokazano razpolagali žovneški bratje.⁴²

Gebhard je bil v času izstavitve listine očitno že mrtev. Najstarejši sin Konrada I. se je po sprejetem mnenju že zgodaj prostovoljno odrekel majoratu v korist mlajših bratov.⁴³ Vzrok za tako dejanje so običajno iskali v dejstvu, da ni imel otrok.⁴⁴ Dve neporočeni hčeri, ki jih dokazuje novoodkrita listina, tega argumenta bistveno ne izpodbijata. Vseeno ostaja Gebhard nekoliko skrivnostna figura žovneške rodbine. Njegov historiografski odtis je stereotipna metamorfoza mladostnega nasilneža v skesanega starca, ki je nastal na podlagi predvsem dveh listin, prve in zadnje, v katerih se omenja kot živ: Leta 1255 je bil poravnani spor med gornjegrajskim samostanom in tremi žovneškimi brati. Slednjim, ki jih je vodil najstarejši Gebhard, se v listini očitajo številna grozodejstva, kot so uboji in pohabljanje samostanskih podložnikov in pustošenje samostanske posesti.⁴⁵ Po 36 letih, 1291, je Gebhard za odškodnino samostanu daroval svoj delež patronata nad župnijo Braslovče in izbral Gornji Grad za mesto zadnjega počitka.⁴⁶ V vseh drugih listinah, izstavljenih v vmesnem času, se nam kaže kot običajen predstavnik svojega sloja; podeljuje fevde,⁴⁷ posoja denar,⁴⁸ daruje posest cerkvenim ustanovam,⁴⁹ sodeluje v lokalnih fajdah⁵⁰ in priča v listinah regionalnega plemstva.⁵¹

Prispevek bi idealno zaokrožil pronicljiv diskurz s spektakularnim odkritjem izvora skrivnostne grofice Marjete »Žovneške«, vendar se je bilo mamljivemu poskusu po dolgotrajnem premlevanju in seciranju skopo ohranjenih relevantnih virov treba odpovedati. Ta segment raziskave žal ni prinesel zadovoljivih rezultatov in kakršnakoli razprava v to smer bi ostala na ravni gole špekulacije. Problem ostaja na tem segmentu odprt, vendar izguba domnevno že utemeljene identitete ene od stranskih, ne pa nepomembnih, figur žovneško-celjske dinastije meša karte na novo, s tem pa postavlja raziskovalce žovneško-celjske zgodovine pred nov izziv.

⁴² Kos, CKL, št. 33, str. 55.

⁴³ Krones, *Die Freien von Saneck*, str. 30–31; Orožen, *Zgodovina Celja II* (1927), str. 26.

⁴⁴ Krones, *Die Freien von Saneck*, str. 31.

⁴⁵ Kos, CKL, št. 28, str. 49–50.

⁴⁶ Tangl, *Die Freien von Saneck* (MHVSt 11), str. 192.

⁴⁷ Kos, CKL št. 47, str. 68–70.

⁴⁸ Ibid., št. 43, str. 65–66.

⁴⁹ Ibid., št. 33, str. 55–56.

⁵⁰ Ibid., št. 35, str. 57–58; št. 37, str. 60–61; št. 49, str. 71.

⁵¹ Ibid., št. 46, str. 67–68; št. 59, str. 82–83.

Prilogi

1

Grofica Marjeta »Žovneška« skupaj z možem Hugom iz Teufna podari Marjeti in Elizabeti, hčerkama Gebharda Žovneškega, v mekinjski samostan dve hubi in tri vinograde v Konečniku ter tri hube in pol v Ložnici.

1302, marec 17., Vojnik.

*Orig. perg. v ÖStA, AVA, Familienarchiv Hohenwart, Karton 20, Nr. 64.
Dorz. not.: nach zwain frawen vj hueben vnd iij weingarten. Ae 1302.*

In den namen dez vater vnt dez sunes vnt dez hailigen gaistez, wier greuin Margret von Seunek mit samt vnserem wierte heren Haugen von Teufen veriehen vnt tûn chunt an dise priefe allen den, die nu sint vnt die her nach chunphtich werdent, die disen prief sehent oder horent lesen, daz wier mit vnserem gûtem willen vnd mit verdachtem mût daz gût vnd wier hie nennen: czwo huob cze Gõnz mit dreigen weingarten, da Persse vnd Stephan auf sint gesessen gewesen vnd an der Loznicz vierdhalb huob vnd ain mûl das vnser vreiges aigen ist, geben den czwaigen vrauwen vrauwen Margreten vnd vrauwen Elspeten, is heren Gebhartes tohteren dez vreigen von Seunek hincze Minchendorf auf daz chloster in sand Chlaren orden cze vûrdunge dem selbem vorgeantem chloster vnt cze ainem rechtem vnde ewigem aigen mit allem dem rechtem daz czv dem vorgeantem gûte gehoret. Daz das also stet vnd vnverprochen peleibe, dar vber geben wier disen prief mit vnseren hangunten insigelen cze ainem vrchunde der warhait. Des sint gecezeuge: her Hertneit von Petau, dre Wûlreich vreige von Lengenburch, Leupolt von Gonwicz, der Schaleker Wuluinch vnt sein prûder Vritzel vnd Leupolt der Platmûs vnd Wuluinch der Rosenberger, Hartlip der Leimpuhler, Mert der Vnger, Chûnrat von Gõrschach vnd anderre piderber leute genûge. Dicz ist geschehen vnt der prief gegeben cze Hohnek auf dem haus, von Christes geburt tausent vnt drev hundred vnt czeway iar an sand Gerdrauten tage.

Dva okrogla obešena pečata na perg. traku v naravnem vosku: 1) napis: + S MA[R]G[ARET]E CO[MITIS]SE DE TYUPHEN, podoba: v dvojno obrobljenem okroglem polju labod z razprtimi krili, glava obrnjena v desno; 2) napis: + [...] DE TYV[.]HEN, podoba: na ščitu labod z razprtimi krili, glava obrnjena v desno.

- Dopsch, Heinz: Die Grafen von Cilli – Ein Forschungsproblem? *Südostdeutsches Archiv* 17–18 (1974–1975), str. 9–49.
- Dopsch, Heinz. Die Grafen von Heunburg. *Carinthia I* 160 (1970), str. 311–342.
- Eugster, Erwin. *Adelige Territorialpolitik in der Ostschweiz. Kirchliche Stiftungen im Spannungsfeld früher landesherrlicher Verdrängungspolitik*. Zürich: Chronos, 1991.
- Froelich, Erasmus. *Genealogiae Sounekiorum comitum Celejæ, et comitum de Heunburg, specimen duo*. Viennae Austriae: Typis Ghelenianis, 1755.
- Hančič, Damjan. Klarise na Kranjskem. Gradivo in razprave ZAL 26. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005.
- Inventar des Wiener Hofkammerarchivs*. Inventare österreichischer Archive 7. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1951.
- Jaksch, August. *Geschichte Kärntens bis 1335*. Klagenfurt: Ferd. Kleinmayr, 1929.
- Johann von Victring, *Das Buch gewisser Geschichten* (prev.: Walter Friedensburg). Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Vierzehntes Jahrhundert 8. Leipzig: Dyk'schen Buchhandlung, 1888.
- Kläui, Paul. Die Freiherrn von Tüfen. In: *Genealogisches Handbuch zur Schweizer Geschichte*, Bd. II: *Hoher und niederer Adel*. Herausgegeben von der Schweizerische Heraldische Gesellschaft. Zürich: Schulthess & Co., A. G., 1935–1945, str. 106–124.
- Kos, Dušan. *Blesk zlate krone. Gospodje Svibenski – kratka zgodovina plemenitih nasilnikov*. Thesaurus memoriae. Dissertationes 1. Ljubljana: ZRC SAZU, 2003.
- Kos, Dušan. Diplomatični diskurz o vzponu Žovneških gospodov. *Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 1999, str. 147–167.
- Kos, Dušan. *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana Založba ZRC, 2005.
- Kosi, Miha. Dežela, ki je ni bilo. Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. stoletja. *Studia Historica Slovenica* 8 (2008), str. 527–564.
- Krones, Franz, Der Herrenstand des Herzogthums Steier (Landesministerialen, Herren, Land- oder Dienstherren) im Zeitraume seit der Begründung der Habsburgerherrschaft bis zum Erstehen der steirisch-innerösterreichischen Linie des Hauses 1282–1411. *Mittheilungen des Historischen vereines für Steiermark* 57 (1899), str. 65–126.
- Krones, Franz. Die Freien von Saneck und der erste Graf von Cilli. V. 12. Jahrh. bis 1360. Quellenmässige Geschichtsstudie. V. Idem. *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli* 1 (samostojna paginacija). Graz: Leuschner & Lubensky, 1883.
- Melly, Eduard. *Beiträge zur Sigelkunde des Mittelalters*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, ²1972.
- Mlinar, Janez. *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*. Historia 11. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005.
- Mlinarič, Jože. *Kartuziji Žiče in Jurklošter. Žička kartuzija ok. 1160–1782, Jurkloštrska kartuzija ok. 1170–1595*. Maribor: Obzorja, 1991.
- Orožen, Ignaz, ed. *Das Benediktiner-Stift Oberburg*. Das Bisthum und die Diözese Lavant II/1. Marburg: samozaložba, 1876.
- Orožen, Janko. *Zgodovina Celja II. Srednjeveško Celje kot središče državotvornega stremljenja: doba narodne samostojnosti, Savinjska marka, knezi in grofje Celjani*. Celje: Goričar & Leskovšek, 1927.
- Orožen, Janko. *Zgodovina Celja in okolice I. Od začetka do leta 1848*. Celje: Kulturna skupnost, 1971.
- Pirchegger, Hans. Die Grafen von Cilli, ihre Grafschaft und ihre untersteirischen Herrschaften. *Ostdeutsche Wissenschaft* 2 (1955), str. 157–200.

- Pirchegger, Hans. *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalter* 1. Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark. Graz: Historische Landeskommision für Steiermark, 1951.
- Ravnikar, Tone. *V primežu medplemiških prerivanj*. Digitalna knjižnica. Dissertationes 13. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2010. (<http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=85>)
- Röhsner, Zdislava. Archive adeliger Familien und Nachlässe im Allgemeinen Verwaltungsarchiv. *Mitteilungen des Osterreichischen Staatsarchivs* 56 (2011), str. 271–291.
- Scheibelreiter, Georg. Wappenbild und Verwandtschaftsgeflecht. Kultur- und mentalitätsgeschichtliche Forschungen zu Heraldik und Genealogie. *Mitteilungen des Instituts für Osterreichische Geschichtsforschung* Erg.B. 53 (2009).
- Slovenski biografski leksikon* 1 (Abraham – Lužar). Ur. Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932.
- Tangl, Karlmann. Die Freien von Suneck, Ahnen der Grafen von Cilli. *Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark* 10 (1861), str. 89–178; 11 (1862), str. 155–194; 12 (1863), str. 49–82.
- Tangl, Karlmann. Die Grafen von Heunburg II. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 25 (1860), str. 157–312.
- Tangl, Karlmann. Die Grafen von Pfannberg II. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 18 (1857), str. 115–218.
- Thomas, Christiane. *Die Grafen von Cilli. Vorläufiger Stand der Forschung 1991*. Razstavni pano in izroček na razstavi *Spuren europäischer Geschichte. Spittal 800. 1191–1991*. *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije* (1–3). Ur. Vladimir Kološa, Vladimir Žumer, Milan Bizjak. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Spuren europäischer Geschichte. Spittal 800. 1191–1991*. Ausstellungskatalog. Ur. Barbara Grünwald et al. Spittal an der Drau: Stadtgemeinde, 1991.

SUMMARY

Marginalia on the Genealogy of the Free Lords of Žovnek

Matjaž Bizjak

A thus far virtually unknown document from 1302 pertaining to the lords of Žovnek that sheds new light to some of the facts relating to their history was discovered in the private archives of the Hohenwart family. This is the only source that tells of Gebhard III's two daughters; he was thus far believed to have been childless. Margaret and Elisabeth, as they were called, were in the period of its issue nuns in the convent at Mekinje near Kamnik and by way of the document at hand the convent obtained a certain estate for their upkeep. The issuer, who is referred to as "Countess Margaret of Žovnek" and issued the document together with her spouse, Hugo of Teufen, arouses even more interest. There is only one Countess Margaret of Žovnek – naturally, countess by birth and of Žovnek by marriage – who corresponds to the date of the document, namely wife of Leopold III, and who was at the time already widowed. She was believed to have originated from the Counts of Heunburg and is attested to have been married to Ulrich IV of Pfannberg from 1288 onwards. The newly discovered document reveals that Margaret of Heunburg, Pfannberg by marriage, was in fact not a widow of the Žovneks. Leopold's widow was some other Countess Margaret who later on married Hugo of Teufen, a member of a Swiss noble free family, which

was in the course of the thirteenth century in the fights with the Habsburgs reduced to the ranks of lower nobility. Hugo relocated to Styria around 1300 as a Habsburg vassal, where he, *inter alia*, held the post of the governor of Posavinje. In contrast with what was believed thus far, it also turned out that Countess Margaret had the central Žovnek allodial estate at her disposal for at least 15 years after Leopold's death; it was only between 1302 and 1308 that she handed it over to the son of her former brother in law, Ulrich II of Žovnek, in exchange for a sum paid in consideration. After Hugo's death in 1311 Margaret, newly widowed once again, obtained the usufruct from Frederick the Fair in the estates around Vojnik, where she had resided with her second husband already in the period when the document in question was issued.